

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2014

Štěpán Vizi

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Štěpán Vizi

**Německý levicový terorismus 70. a 80. let
v mezinárodním kontextu**

Bakalářská práce

Praha 2014

Autor práce: **Štěpán Vizi**

Vedoucí práce: **PhDr. Petr Šafařík**

Rok obhajoby: 2014

Bibliografický záznam

VIZI, Štěpán. *Německý levicový terorismus 70. a 80. let v mezinárodním kontextu*. Praha, 2014. 33 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Petr Šafařík.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá mezinárodním kontextem německého levicového terorismu 70. a 80. let. Jejím hlavním cílem je analýza vlivu mezinárodních aspektů na fungování teroristických skupin v Západním Německu v tomto období. Pozornost je věnována zejména Frakci Rudé armády coby nejvýznamnějšímu představiteli zkoumaného hnutí, opomenuty ale nejsou ani další, z mezinárodního hlediska taktéž důležitá uskupení, Revoluční buňky a Hnutí 2. června. Teoretickým východiskem práce je teorie vln moderního terorismu Davida C. Rapoport a akademická konsenzuální definice terorismu Alexe Schmida. Mezinárodní aspekty jsou rozděleny do tří podkapitol: ideologie, mezinárodní spolupráce a strategie a taktika. V podkapitolách jsou jednotlivé aspekty analyzovány v chronologickém pořadí. Práce se zabývá mimo jiné mezinárodní spoluprací německých teroristických hnutí, a to jak se státními, tak s nestátními aktéry. Výzkumná otázka vychází z teze Davida C. Rapoport, že nespolehlivé mezinárodní vazby přispěly k selhání vlny levicového terorismu a způsobily její kratší trvání. Analýza vlivu mezinárodních aspektů na fungování německých teroristických skupin má tedy ukázat, zda byl tento vliv pozitivní či negativní a zda k selhání zkoumaných uskupení skutečně přispěl.

Abstract

This bachelor thesis deals with the international context of the German left terrorism of the 1970s and 80s. Its main goal is to analyse the influence of the international aspects on the activities of the West German terrorist groups in this period. The thesis focuses mainly on the Red Army Faction as the most important representative of the movement

in question, however, it also includes other formations that are important from the international point of view: the Revolutionary Cells and the Movement 2 June. The theoretical background of the thesis is provided by the Wave Theory of modern terrorism by David C. Rapoport and the Revised Academic Consensus Definition of Terrorism by Alex Schmid. The international aspects are divided into three sub-chapters: ideology, international cooperation, and strategy and tactics. The thesis deals with international cooperation of German terrorist movements with both state and non-state actors. The research question is based on Rapoport's claim, that unreliable international connections contributed to the failure of the new-left terrorist wave and caused it to fade out sooner. Analysing the influence of international aspects on the activities of German terrorist groups should therefore demonstrate, whether their impact was rather positive or negative and whether they contributed to the failure of the groupings in question.

Klíčová slova

Terorismus, Spolková republika Německo, Mezinárodní spolupráce, Městská guerilla, Frakce Rudé armády, Teorie vln

Keywords

Terrorism, Federal Republic of Germany, International cooperation, Urban guerrilla, Red Army Faction, Wave theory

Rozsah práce: 59 747 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 16. 5. 2014

Štěpán Vizi

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce PhDr. Petru Šafaříkovi za podporu, cenné připomínky a trpělivost při vedení práce. Rovněž děkuji PhDr. Otu Konrádovi, Ph.D. za velmi užitečnou zpětnou vazbu v rámci bakalářského semináře. Za podporu a objevení nového smyslu studia dějin děkuji Teritoriálnímu tyjátru.

Institut mezinárodních studií
Projekt bakalářské práce

Jméno: Štěpán Vizi
E-mail: vizistep@seznam.cz
Semestr: Letní
Akademický rok: 2011/12
Název práce: Německý levicový terorismus 70. a 80. let v mezinárodním kontextu
Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok): Letní 2013/14
Vedoucí bakalářského semináře: PhDr. Ota Konrád, Ph.D.
Vedoucí práce (není povinné): PhDr. Petr Šafařík
Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek): V moderních dějinách Německa představují levicové teroristické skupiny, jejichž aktivita spadá zejména do 70. a 80. let, důležité téma. Akademická literatura k tomuto tématu je obsáhlá, mezinárodním aspektům se ovšem věnuje spíše okrajově. Proto by mohla být práce, která se zaměřuje výhradně na mezinárodní aspekty fungování těchto skupin, přínosná. Mezinárodním vlivům podlehala jak ideologie, tak praktické fungování, a jejich analýza je tedy důležitá pro pochopení fenoménu levicových teroristických skupin v Německu.
Předpokládaný cíl (5 řádek): Cílem práce je objasnit, jakým způsobem ovlivňovaly mezinárodní aspekty fungování německých levicových teroristických skupin v průběhu 70. a 80. let. Tyto vlivy budou analyzovány jak v rovině ideologické, tak v rovině praktické. Důležitou otázkou je, zda byla internacionalizace pro tyto skupiny vždy přínosná, či zda byla naopak kontraproduktivní a přispěla k jejich selhání.
Základní charakteristika tématu (10 řádek): Téma levicového terorismu 70. a 80. let představuje velmi důležitou kapitolu německých dějin, do velké míry ovšem přesahuje jejich rámec. Nejdůležitějším představitelem tohoto proudu je Frakce Rudé armády (RAF), která bude ústředním tématem bakalářské práce, významnou roli ovšem sehrály také ostatní skupiny jako Revoluční buňky či Hnutí 2. června. Aktivita těchto skupin spadá i do 90. let, ta však byla již obdobím postupného útlumu a rozpadu, proto je pozornost věnována zejména předchozím dvěma desetiletím. Role mezinárodních aspektů se v průběhu fungování těchto skupin proměňovala. Za klíčové zahraniční partnery lze považovat Lidovou frontu pro osvobození Palestiny, francouzskou Action Directe i státní aktéry v čele s institucemi Německé demokratické republiky.
Předpokládaná struktura práce (10 řádek): Začátek práce bude věnován definici terorismu a charakteristice jeho základních rysů. Dále budou velmi stručně charakterizovány německé teroristické skupiny 70. a 80. let, s nimiž bude v práci dále nakládáno zejména

jako se součástími jednotného hnutí německého levicového terorismu. Následně budou v jednotlivých kapitolách analyzovány všechny oblasti, v nichž se mezinárodní aspekty na fungování teroristických skupin projevovaly, například tedy ideologie, programatika a taktika. Přímá spolupráce se zahraničními subjekty bude rozebrána ve zvláštní kapitole. Práce bude tedy rozdělena tematicky a každá kapitola bude v chronologickém pořadí analyzovat vývoj v celém období 70. a 80. let.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

Aust, Stefan. *Der Baader Meinhof Komplex*. Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag, 2008.

Daňková, Šárka. *RAF - Frakce Rudé armády*. Praha: Lidové noviny, 2006.

Hertel, Gerhard. *Terrorismus und Politikwissenschaft in der Bundesrepublik Deutschland*. München: tuduv-Verlagsgesellschaft, 1986.

Ibáñez, Luis de la Corte. *Logika terorismu*. Praha: Academia, 2009.

Kraushaar, Wolfgang, ed. *Die RAF und der linke Terrorismus*. Hamburg: Hamburger Edition, 2006.

Peters, Butz. *RAF: Terrorismus in Deutschland*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1991.

Pflieger, Klaus. *Die Rote Armee Fraktion - RAF – 14. 5. 1970 bis 20. 4. 1998*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2007.

Reinders, Ralf, Fritsch, Ronald. *Die Bewegung 2. Juni: Gespräche über Haschrebellen, Lorenzentführung, Knast*. Berlin: ID-Archiv, 1995.

Rote Armee Fraktion: *Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*. Berlin: ID-Verlag, 1997.

Tolmein, Oliver. *Vom Deutschen Herbst zum 11. September: Die RAF, der Terrorismus und der Staat*. Hamburg: Konkret Literatur Verlag, 2002.

Podpis studenta a datum

5. 6. 2012

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

OBSAH	1
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	2
ÚVOD	3
1. METODOLOGIE A CÍL PRÁCE	4
2. ZHODNOCENÍ POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	5
3. TEORIE VLN MODERNÍHO TERORISMU	9
4. DEFINICE POJMU TERORISMUS	10
5. LEVICOVÁ TERORISTICKÁ Hnutí V SRN	12
6. ANALÝZA MEZINÁRODNÍCH ASPEKTŮ	15
6.1. IDEOLOGIE A PROGRAMATIKA	15
6.2. ZAHRANIČNÍ SPOLUPRÁCE	19
6.3. STRATEGIE A TAKTIKA	24
ZÁVĚR	28
SUMMARY	30
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	32

Seznam použitých zkratek

AD	<i>Action Directe</i>
BR	<i>Brigate Rosse</i>
CCC	<i>Cellules Communistes Combattantes</i>
GRAPO	<i>Grupos de Resistencia Antifascista Primero de Octubre</i>
ITT	<i>International Telephone & Telegraph</i>
LFOP	<i>Lidové hnutí pro osvobození Palestiny</i>
LFOP-HV	<i>Lidové hnutí pro osvobození Palestiny – Hlavní velení</i>
NATO	<i>North Atlantic Treaty Organisation</i>
NDR	<i>Německá demokratická republika</i>
OOP	<i>Organizace pro osvobození Palestiny</i>
RAF	<i>Rote Armee Fraktion</i>
RZ	<i>Revolutionäre Zellen</i>
SHAPE	<i>Supreme Headquarters Allied Powers Europe</i>
SRN	<i>Spolková republika Německo</i>
Stasi	<i>Ministerium für Staatssicherheit</i>
USA	<i>United States of America</i>

Úvod

Sedmdesátá a osmdesátá léta 20. století zůstanou pro mnoho západoevropských zemí obdobím poznamenaným útoky teroristických hnutí. Spolková republika Německo přitom patřila k zemím, na jejichž domácí scéně došlo k vytvoření celé řady odlišných teroristických skupin, které v některých případech zůstaly aktivní až do 90. let.

Téma terorismu 70. a 80. let ale v německé společnosti zůstává aktuální i nadále, zasloužila se o to mimo jiné i diskuse nad otázkou propouštění bývalých členů teroristických skupin na svobodu, která se rozpoutala na přelomu 20. a 21. století. Výzkum německého terorismu je tedy bez pochyby relevantní i dnes.

Coby důležitá kapitola národních dějin Německa bylo téma levicového terorismu již rozsáhle zpracováno. Celosvětový výzkum terorismu ovšem v reakci na teroristické útoky 11. září 2001 zaznamenal v posledních letech velmi rychlý vývoj. Jeho výsledkem jsou nové teoretické přístupy, které lze aplikovat také na historické události. Příkladem takového přístupu může být poměrně nová teorie vln moderního terorismu, která je využita i v této práci.

V průběhu uplynulých desetiletí zaznamenala mnoho změn také samotná definice terorismu. Byly odhaleny nové souvislosti, které je potřeba při studiu teroristických aktivit brát v úvahu. Ani dnes ale nepanuje shoda na tom, jak přesně terorismus definovat a jaké činy lze označit za teroristické a jaké nikoli.

Zkoumání německého terorismu se obvykle věnuje jeho příčinám, strategii jeho potírání či každodennímu vývoji během klíčových událostí, jeho mezinárodní rozměr ovšem zpravidla zůstává stranou pozornosti a není analyzován jako jeden celek.

Mezinárodní aspekty terorismu nemusí nutně znamenat pouze vytváření nadnárodních sítí, které je charakteristické pro náboženský terorismus posledních let. V 70. letech se teroristé zahraničními hnutími často inspirovali, přebírali od nich ideologii i taktiku. Se spřízněnými revolucionáři a teroristy také udržovali pravidelné kontakty, vyjadřovali si vzájemnou podporu, prosazovali společné cíle a v některých případech se účastnili i společných teroristických akcí.

1. Metodologie a cíl práce

Práce je případovou studií zabývající se organizacemi německého levicového terorismu. Tematicky je vymezena činností tří nejdůležitějších teroristických skupin zkoumaného hnutí, a sice Frakce Rudé Armády (*Rote Armee Fraktion*, RAF), Revolučních buněk (*Revolutionäre Zellen*, RZ) a Hnutí 2. června. Jejím cílem je analýza vlivu mezinárodních aspektů na činnost těchto organizací v období 70. a 80. let, kdy byly tyto nejaktivnější. Přestože například RAF formálně ukončila činnost až v roce 1998, v 90. letech byla její skutečná aktivita již minimální.

Mezinárodní vliv je rozčleněn do tří oblastí, kterým odpovídá rozdělení hlavní části práce na podkapitoly. Teze vychází z teorie vln Davida C. Rapoport, podle níž hrály mezinárodní aspekty důležitou roli při selhání teroristických organizací takzvané třetí vlny terorismu a zapříčinily tak její kratší trvání. Cílem práce ovšem není komplexní analýza příčin zániku těchto organizací. Ta by si vyžádala zkoumání mnoha dalších faktorů a porovnání jejich významu. Objasnění role mezinárodních aspektů ve fungování těchto organizací ovšem může být vodítkem při zodpovídání otázky, jaké byly příčiny selhání a rozpadu německých teroristických organizací třetí vlny.

První kapitola je věnována definici terorismu, konkrétně takzvané akademické konsenzuální definici Alexe Schmida. Účelem práce není stanovit, zda německá levicově extremistická hnutí lze považovat za teroristické organizace, proto není v kapitola popsána definice celá. Vybrány jsou pouze některé její elementy, které jsou klíčové pro pochopení fungování terorismu a které mají zároveň svůj význam z hlediska mezinárodních aspektů.

Druhá kapitola práce představuje teorii vln moderního terorismu Davida C. Rapoport, zaměřuje se přitom na charakteristiku vlny třetí, tedy vlny nové levice, do níž spadají i zkoumané teroristické skupiny. Teorie vln je základním východiskem této práce a výzkumná otázka je založena na důsledcích, které Rapoport z mezinárodního charakteru terorismu třetí vlny odvozuje.

Třetí kapitola je stručným přehledem nejdůležitějších německých teroristických skupin třetí vlny. Účelem kapitoly je obeznámit čtenáře s okolnostmi jejich vzniku, vývoje a rozpadu a také poukázat na společné a odlišné rysy, které umožňují zmíněná uskupení zkoumat jako součást jednoho levicově extremistického hnutí.

Čtvrtá kapitola je hlavní částí této práce a je rozdělena na tři podkapitoly: ideologie, mezinárodní spolupráce a strategie a taktika, v nichž je analyzován vliv

mezinárodních aspektů na tyto tři oblasti. Každá podkapitola je strukturována chronologicky a zahrnuje vývoj od vzniku teroristických skupin na počátku 70. let po útlum jejich aktivity na přelomu let osmdesátých a devadesátých. Je přitom vždy zakončena stručným shrnutím významu mezinárodních aspektů na danou tematickou oblast.

Německé organizace třetí vlny jsou v této práci považovány za součást jednoho levicově extremistického hnutí. Největší důraz je kladen na činnost RAF, která představuje nejdůležitějšího představitele tohoto hnutí. Význam mezinárodních aspektů je ovšem demonstrován i na jiných organizacích, zejména na příkladu Revolučních buněk (*Revolutionäre Zellen, RZ*) a Hnutí 2. června (*Bewegung 2. Juli*). Historie těchto dvou skupin zahrnuje důležité události, bez nichž by analýza mezinárodních aspektů německého levicového terorismu byla nekompletní. Ve srovnání s RAF je ovšem celkový význam RZ a Hnutí 2. června nepoměrně menší, v práci jim tedy není věnován stejný prostor jako RAF a uvedené příklady mají spíše doplňující charakter.

2. Zhodnocení použité literatury a pramenů

Použitá literatura zahrnuje monografie k samotným německým teroristickým organizacím, díla věnující se terorismu a jeho zkoumání obecně, analýzy k dílčím problémům souvisejícím s tématem, relevantní odborné články a částečně také primární prameny.

Práce využívá především německojazyčných zdrojů, k nimž autor získal přístup díky studijnímu pobytu na Univerzitě v Brémách. Německá literatura se otázce německého terorismu věnuje pochopitelně mnohem hlouběji a rozsáhleji než literatura česká a ačkoli je téma předmětem výzkumu i v české literatuře, není nabídka zdrojů příliš široká. Jedinou použitou publikací je proto *RAF – Frakce Rudé armády* Šárky Daňkové, která nabízí shrnutí celých dějin RAF a věnuje se celé řadě aspektů jejich aktivit.¹

Literatura dostupná k tématu německého terorismu 70. a 80. let obecně je poměrně rozsáhlá. Existuje řada monografií věnujících se komplexně tématu Frakce Rudé armády (RAF). Jejich struktura je zpravidla velmi podobná. Zabývají se okolnostmi vzniku uskupení, případně i minulostí klíčových členů, a jeho následný vývoj popisují chronologicky od první generace až po zánik. Tento typ literatury také

¹ Šárka Daňková, *RAF – Frakce Rudé armády* (Praha: Lidové noviny, 2006).

obsahuje množství kopií primárních pramenů, ať už jde o oficiální zprávy o útocích, nebo o manifesty a vyjádření samotné RAF.

Navzdory shodné struktuře má však každá z těchto monografií rozdílný přínos pro bakalářskou práci, neboť v každé z nich je věnován jednotlivým tématům odlišný prostor. Například pro dílo Stefana Austa *Der Baader Meinhof Komplex*² je stěžejním obdobím tzv. Německý podzim, jehož události jsou zde popsány detailně den po dni. Aktualizované a doplněné vydání, které má autor práce k dispozici, ale neobsahuje poznámkový aparát, což použitelnost díla snižuje.

Za důležitou monografii lze označit *Die Rote Armee Fraktion - RAF – 14. 5. 1970 bis 20. 4. 1998* Klause Pfliegera³. Ta sice celkově není příliš rozsáhlá, detailně se ovšem věnuje případu únosu letadla Lidovým hnutím za osvobození Palestiny do somálského Mogadiša, což je z hlediska mezinárodní kontextu jedna z nejdůležitějších událostí dějin německého levicového terorismu. Kromě toho publikace zpracovává i jiná, pro bakalářskou práci důležitá, témata jako spolupráce francouzské Action directe se třetí generací RAF a činnost Hnutí 2. června a Revolučních buněk (RZ).

Podobnou publikací, která je v tomto směru přínosná, je *Das Terrorismus-Lexikon* trojice autorů Dietl, Hirschmann a Tophoven.⁴ Zabývá se různými druhy terorismu, přičemž všechny stručně charakterizuje a dále se věnuje historii jednotlivých organizací včetně RAF, RZ a Hnutí 2. června.

Velmi relevantní publikací je také dílo Stefana Schweizera *Rote Armee Fraktion: Ideologie und Strategie im Wandel*⁵, které se zameřuje především na zkoumání ideologie, což je z hlediska této bakalářské práce jedno z klíčových témat. Schweizer se věnuje zejména propojení ideologie se strategií RAF a sleduje jejich vývoj od vzniku uskupení až do roku 1992.

Jedním z nejdůležitějších zdrojů pro tuto bakalářskou práci je dvousvazkové dílo *Die RAF und der linke Terrorismus* Wolfganga Kraushaara⁶, obsahující články zaměřující se na široké spektrum aspektů levicového terorismu a RAF. Nezvykle velká

² Stefan Aust, *Der Baader Meinhof Komplex* (München: Wilhelm Goldman Verlag, 2010).

³ Klaus Pflieger, *Die Rote Armee Fraktion - RAF – 14. 5. 1970 bis 20. 4. 1998* (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2007).

⁴ Wilhelm Dietl, Kai Hirschmann, Rolf Tophoven, *Das Terrorismus-Lexikon: Täter, Opfer, Hintergründe* (Frankfurt am Main: Eichborn Verlag, 2006).

⁵ Stefan Schweizer, *Rote Armee Fraktion: Ideologie und Strategie im Wandel* (Bremen: Europäischer Hochschulverlag, 2009).

⁶ Kraushaar, Wolfgang, ed. *Die RAF und der linke Terrorismus*. Hamburg: Hamburger Edition, 2006.

pozornost je věnována mezinárodním aspektům německého terorismu, což je pro práci velkým přínosem. Jako nejpřínosnější byly vybrány následující články: *Die Beziehungen des bundesdeutschen Linksterrorismus zur Volksfront für die Befreiung Palästinas (1969-1980)* Thomase Skeltona Robinsona⁷, *Antizionismus als Trojanisches Pferd: Zur antisemitischen Dimension in den Kooperationen von Tupamaros West-Berlin, RAF und RZ mit den Palästinensern* Wolfganga Kraushaara⁸, *Differenzen im antiimperialistischen Kampf: Zu den Verbindungen des Ministeriums für Staatssicherheit mit der RAF und dem bundesdeutschen Linksterrorismus* Martina Jandera⁹ a *Die RAF und der internationale Terrorismus: Zur transnationalen Kooperation klandestiner Organisationen* Christophera Daaseho.¹⁰

Také publikace *Analysen zum Terrorismus*¹¹ nabízí množství analýz různých aspektů terorismu. Pro tuto práci je přínosný třetí svazek s podtitulem *Gruppenprozesse*. Obsahem je mimo jiné podrobná analýza okolností vzniku teroristických skupin v Německu, konkrétně případy Hnutí 2. června a RAF.

Jako zdroj primárních pramenů byla využita sbírka *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*¹², která vznikla shromážděním všech dostupných prohlášení a manifestů RAF, a je tedy velmi dobrým výchozím bodem pro analýzu ideologických kořenů a cílů teroristické skupiny.

Vzhledem k tématu práce je problematický fakt, že drtivá většina literatury je zaměřena výhradně na RAF, případně je RAF jejím dominantním tématem. Ta byla sice zřejmě nejvýznamnějším představitelem německého levicového terorismu, činnost ostatních uskupení (zejména RZ) je však pro téma práce také důležitá. Sbírkou *Die Früchte des Zorns: Texte und Materialien zur Geschichte der Revolutionären Zellen und der Roten Zora*¹³ nabízí široké spektrum materiálů, které slouží ke studiu ideologie RZ.

⁷ Thomas Skelton Robinson, „Im Netz verheddert: Die Beziehungen des Bundesdeutschen Linksterrorismus zur Volksfront für die Befreiung Palästinas (1969–1980),“ in *Die RAF und der linke Terrorismus*, ed. Wolfgang Kraushaar (Hamburg: Hamburger Edition, 2006), 828–924.

⁸ Wolfgang Kraushaar, „Antizionismus als Trojanisches Pferd,“ in *Die RAF und der linke Terrorismus*, ed. Wolfgang Kraushaar (Hamburg: Hamburger Edition, 2006), 676–695.

⁹ Martin Jander, „Differenzen im antiimperialistischen Kampf: Zu den Verbindungen des Ministeriums für Staatssicherheit mit der RAF und dem bundesdeutschen Linksterrorismus.“ In *Die RAF und der linke Terrorismus*, ed. Wolfgang Kraushaar, 696–713. Hamburg: Hamburger Edition, 2006.

¹⁰ Christopher Daase, „Die RAF und der internationale Terrorismus: Zur transnationalen Kooperation klandestiner Organisationen,“ in *Die RAF und der linke Terrorismus*, ed. Wolfgang Kraushaar (Hamburg: Hamburger Edition, 2006), 905–931.

¹¹ Wanda Von Baeyer-Katte et al., *Analysen zum Terrorismus 3: Gruppenprozesse* (Opladen: Westdeutscher Verlag, 1982).

¹² *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*. Berlin: ID-Verlag, 1997.

¹³ *Die Früchte des Zorns: Texte und Materialien zur Geschichte der Revolutionären Zellen und der Roten Zora* (Berlin: Edition ID-Archiv, 1993).

Pro téma relevantní je i disertační práce *Terrorismus und Internationale Politik am Ende des 20. Jahrhunderts* Holgera Nitsche¹⁴. Jedná se o komparativní studii různých definic terorismu a extremistických organizací, zaměřující se na jejich strukturu, vývoj a aktivity, jejímž závěrem je rozsáhlá typologie teroristických organizací, zahrnující také aspekt jejich mezinárodní spolupráce. V rámci komparace je věnován malý prostor i RAF, stěžejním bodem práce je ale islámský terorismus.

Knihou *The Politics of Terrorism* Michaela Stohla¹⁵ ve své teoretické části analyzuje teroristická hnutí let 1961-1970 a nabízí charakteristiku jejich cílů, taktiky, strategie a mezinárodního aspektu jejich fungování. Praktická část se kromě jiných témat zaměřuje na transnacionální terorismus a trendy, které se v souvislosti s tímto fenoménem objevují. Analýze je podrobena ekonomika transnacionálního terorismu a také vzájemná propojení teroristických organizací.

Základní východisko práce poskytuje dílo Davida C. Rapoportova *Four Waves of Modern Terrorism*, která představuje Rapoportovu teorii vln moderního terorismu.¹⁶ Pro definici pojmu terorismus je použito jednak shrnutí akademické konsenzuální definice z publikace *The Routledge Handbook of Terrorism Research* od Alexe P. Schmid¹⁷, jednak studie *Defining Terrorism* projektu Transnational Terrorism, Security & The Rule of Law¹⁸. Za volný přístup k těmto materiálům vděčí autor Leidenské univerzitě a jejímu online kurzu *Terrorism and Counterterrorism: Comparing Theory and Practice*.

Nabídka literatury k tématu německého levicového terorismu 70. a 80. let je široká, ať už se jedná o práce zaměřené pouze na toto období, či o publikace k otázce terorismu obecně. Nejpodrobnějšími zdroji informací jsou zřejmě monografie k tématu RAF. Je ale třeba dodat, že mezinárodní aspekty terorismu drtivá většina literatury primárně nezkoumá. Jednou z výjimek je již zmíněná publikace *Die RAF und der linke Terrorismus*, která obsahuje články svým obsahem zřejmě nejbližší tématu bakalářské práce.

¹⁴ Holger Nitsch, *Terrorismus und Internationale Politik am Ende des 20. Jahrhunderts* (München: Inaugural – Dissertation im Fachbereich Politische Wissenschaft der Ludwig-Maximilian-Universität München, 2001).

¹⁵ Michael Stohl, *The politics of terrorism* (New York: Dekker, 1979).

¹⁶ David C. Rapoport, „The Four Waves of Rebel Terror and September 11,“ *Anthropoetics* 8, č. 1 (jaro/léto 2001): staženo 12. 5. 2014, <http://www.anthropoetics.ucla.edu/ap0801/terror.htm>.

¹⁷ Alex Schmid, „The Definition of Terrorism,“ in *The Routledge Handbook of Terrorism Research*, ed. Alex Schmid (London: Routledge, 2011), 39–99, 86–87.

¹⁸ „Workpackage 3, Deliverable 4: Defining Terrorism,“ *Transnational Terrorism, Security & the Rule of Law* (1. 10. 2008), staženo 12. 5. 2014, <http://www.transnationalterrorism.eu/tekst/publications/WP3%20Del%204.pdf>.

3. Teorie vln moderního terorismu

David C. Rapoport ve své teorii dělí historii moderního terorismu na čtyři vzájemně navazující vlny: anarchistickou, antikoloniální, vlnu nové levice a vlnu náboženskou. Pro všechny je přitom charakteristická doba trvání přibližně 40 let. po jejímž skončení vlna postupně ustává a nastupuje vlna nová. Jednotlivé organizace ustávající vlny sice jsou schopny nadále pokračovat ve své činnosti, existence většiny organizací spadajících do dané vlny ovšem postupně končí a dominantní postavení získávají organizace vlny nastupující. Podle této logiky se tedy současný náboženský terorismus nachází přibližně v polovině svého dominantního postavení, za jeho počátek je totiž považován začátek 90. let. Výjimkou ohledně doby trvání je ovšem právě vlna levicového terorismu, kterou vymezuje Rapoport obdobím 70. a 80. let.¹⁹

Německý terorismus 70. a 80. let je typickým představitelem třetí vlny, tedy vlny nové levice, pro níž je mimo jiné charakteristická začínající mezinárodní spolupráce teroristických organizací a mezinárodní charakter jejich činnosti. Podle Rapoporta byla jedním z určujících faktorů pro vznik třetí vlny válka ve Vietnamu. Teroristické skupiny přijaly za svou antiimperialistickou ideologii a svou činnost prováděly také ve jménu obyvatel třetího světa. Důležitým znakem terorismu třetí vlny byla jeho internacionalizace. Mezinárodní aspekt terorismu se neprojevoval jen v ideologii, ale také v konkrétních činech. Teroristické organizace vytvářely vzájemné vazby a častým terčem jejich útoků byly osoby a místa se zřejmým mezinárodním významem, zejména pak cíle americké.²⁰

Rapoport se ve své teorii mezinárodním rozměru terorismu zvlášť věnuje. Tvrdí, že pro teroristy existují na mezinárodní scéně čtyři hlavní obecnstva: zahraniční teroristické skupiny, obyvatelstvo v diaspoře, liberální sympatizanti a zahraniční vlády. Současně ale Rapoport upozorňuje, že silné mezinárodní vazby nemusí být pro teroristické skupiny vždy výhodné, a internacionalizaci terorismu považuje za jednu z hlavních příčin krátkého trvání třetí vlny. Teroristická uskupení totiž podle něj byla příliš závislá na mezinárodních vazbách, které ovšem nebyly spolehlivé. Zejména u menších partnerů navíc bylo pravděpodobné, že tato závislost nakonec vyústí v odchýlení se od vlastních principů a od prosazování svých zájmů. Důraz na mezinárodní aspekt mohl též odradit potenciální sympatizanty na domácí scéně.

¹⁹ Rapoport, „The Four Waves,“ kap. *The Waves*.

²⁰ Ibid.

Posledním důležitým fenoménem z mezinárodního hlediska byla podpora a financování teroristických skupin ze strany států. I tyto vazby však byly typické svou křehkostí, neboť státy nechtěly být veřejně odhaleny jako sponzoři terorismu a obávaly se mezinárodního nátlaku v případě odhalení této spolupráce. Na druhé straně došlo během třetí vlny k prvním koordinovaným opatřením v oblasti mezinárodního boje proti terorismu.²¹

4. Definice pojmu terorismus

Vzhledem k trvající nejednoznačnosti a rozporuplnosti pojmu „terorismus“, je potřeba jej pro účely této práce definovat. V roce 2004 tým Leonard Weinberga, Ami Pedahzura a Sicana Hirsch-Hoeflera analyzoval 73 různých definic terorismu v akademické literatuře a jejich společné rysy shrnul do následující definice „Terorismus je politicky motivovaná taktika zahrnující hrozbu nebo použití síly či násilí, při které hraje důležitou roli dosažení publicity.“²² Tato definice je nicméně příliš široká a nevyjadřuje se k některým podstatným charakteristikám terorismu.

Lépe proto poslouží takzvaná akademická konsenzuální definice Alexe P. Schmidta, která naopak zahrnuje co nejvíce elementů různých akademických definic.²³ Aktualizovaná verze této definice pochází z roku 2011 a elementů identifikuje celkem 12, pro analýzu mezinárodních aspektů jsou ovšem relevantní jen některé. Cílem práce není zjistit, zda zkoumané ozbrojené skupiny odpovídají definici terorismu, a proto je tato kapitola jen shrnutím vybraných elementů Schmidovy definice.²⁴

Pojem „terorismus“ má podle definice dva základní významy. Může označovat doktrínu, podle níž je politické násilí a generování strachu efektivním nástrojem k dosahování vlastních cílů. Terorismus ovšem může být charakterizován i jako „přímá násilná akce bez zákonných a morálních zábran, která cílí zejména na civilisty a nebojující osoby a je vykonávána pro své propagandistické a psychologické efekty na rozmanitá obecnstva a strany konfliktu.“²⁵

Fyzické násilí či hrozba jeho použití mohou přitom nabývat různých podob. Ty mají někdy už ze své podstaty vyplývající mezinárodní charakter, jako je tomu

²¹ Ibid., kap. *A Closer Look at International Dimensions*.

²² „Workpackage 3, Deliverable 4: Defining Terrorism,“ *Transnational Terrorism, Security & the Rule of Law* (1. 10. 2008), 18, staženo 12. 5. 2014, <http://www.transnationalterrorism.eu/tekst/publications/WP3%20Del%204.pdf>.

²³ Ibid., 17.

²⁴ Schmid, „The Definition of Terrorism,“ 86.

například u únosů letadel, která je zpravidla nutné dopravit na bezpečné území spřáteleného státu.²⁶

Důležitým aspektem je to, že teroristický akt zahajuje komunikační proces mezi dvěma či více stranami.²⁷ S tím souvisí i fakt, že přímé oběti teroristických činů obvykle nejsou jejich skutečným cílem, často je jim však přikládán symbolický význam. Sdělení vytvářené teroristickým aktem je šířeno mimo jiné také prostřednictvím masových medií. Cílovou skupinou mohou být jednak lidé, kteří se identifikují s utrpením obětí, jednak ale také potenciální sympatizanti, kteří se ztotožňují s cíli a programem teroristické skupiny.²⁸ Z mezinárodního hlediska je tedy důležité analyzovat, jaké cíle si teroristé vybírají, jaký mají tyto cíle symbolický význam a kdo má být teroristickými akty osloven.

Mezinárodní aspekty se projevují i v tom, kdo teroristické činy provádí. Teroristické skupiny mohou být uspořádány hierarchicky či difúzně, přičemž ani jedna varianta nevylučuje možnost mezinárodní kooperace. V prvním případě jde o spolupráci mezi dvěma či více organizovanými teroristickými skupinami, ve druhém pak o vytváření transnacionálních teroristických sítí tvořených autonomními buňkami. Teroristické aktivity mohou být v různých formách přímé a nepřímé pomoci podporovány rovněž ze strany státních aktérů.

Podle Schmidovy definice jsou metody terorismu často podobné metodám organizovaného zločinu, odlišná je však motivace. Terorismus je obvykle motivován politicky a jeho důsledky mají pro společnost vždy politický charakter. Teroristé mohou mít různé okamžité a dlouhodobé záměry jako například zastrašení, destabilizaci, provokaci, mobilizaci části populace či získání publicity. Motivem pro teroristickou činnost může být pomsta, snaha o vyvolání revoluce i „propagace různých ideologických, politických, sociálních, národnostních či náboženských cílů“.²⁹

Posledním důležitým rysem terorismu je skutečnost, že teroristické činy obvykle nezůstávají ojedinelé a naopak tvoří součást dlouhodobější teroristické kampaně, jejímž cílem je šířit ve společnosti atmosféru strachu.³⁰

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ „Workpackage 3,“ 19.

²⁸ Schmid, „The Definition of Terrorism,“ 86.

²⁹ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid., 87.

Všechny výše zmíněné rysy jsou podstatné při zkoumání mezinárodních aspektů terorismu jako takového i jeho mezinárodních aspektů. V rámci struktury práce jsou tyto rysy rozděleny do tří podkapitol. První podkapitola zkoumá základní motivaci, politickou ideologii a programové cíle německých teroristických hnutí třetí vlny z mezinárodního hlediska. Druhá podkapitola se zaměřuje na spolupráci se státními i nestátními aktéry v zahraničí. Do třetí kapitoly poté spadá analýza strategie a taktiky, jež teroristické skupiny používaly k prosazení svých cílů. Jedná se především o analýzu míst a osob, vůči nimž byly vedeny útoky, jejich mezinárodního významu a otázky, jaké okamžité záměry byly těmito útoky sledovány a na jakou cílovou skupinu se zaměřovaly.

5. Levicová teroristická hnutí v SRN

Levicová teroristická hnutí se ve Spolkové republice začala objevovat po vypuknutí protestů studentského hnutí v roce 1967, nejaktivnější byla v průběhu 70. a 80. let a některá z nich vytrvala až do 90. let. Po konci studené války a znovusjednocení Německa však jejich aktivita postupně ustala a k rozpadu celé řady skupin došlo již podstatně dříve.

Studentské protestní hnutí navazovalo na takzvanou Frankfurtskou školu filosofie a za své přijalo široké spektrum témat od nedostatečného vyrovnání se Spolkové republiky s vlastní nacistickou minulostí po údajně imperialistickou politiku Západu, přičemž největší pozornosti se dostávalo válce ve Vietnamu.³¹

Během protestů studentského hnutí došlo k několika zlomovým událostem, které ovlivnily jeho další průběh a na něž se později různými způsoby odvolávaly i teroristické skupiny. Zejména šlo o zastřelení studenta Benno Ohnesorga 2. června 1967 během protestů proti návštěvě Rézy Šáha Pahláviho v Berlíně, které skončily střetem policie s demonstranty. Jako připomínku této události se datum úmrtí Ohnesorga později stalo součástí názvu teroristické skupiny Hnutí 2. června. Atmosféra studentských protestů se postupně vyhrocovala a 11. dubna 1968 byl fanatickým antikomunistou postřelen jeden z mluvčích studentského hnutí Rudi Dutschke. Tomu se nakonec nepodařilo dosáhnout splnění požadavků vůči Spolkové republice, z dlouhodobějšího hlediska ale představovalo důležitý moment pro vývoj německé demokracie. Část společnosti se během studentského hnutí radikalizovala, což vytvořilo

³¹ Jeffrey Herf, „An Age of Murder: Ideology and Terror in Germany,“ *Telos* 144 (podzim 2008): 18.

atmosféru, ve které začaly vznikat i levicové teroristické skupiny. Míra, do jaké byl vznik teroristických hnutí podmíněn právě existencí studentského hnutí, je ovšem nadále předmětem akademické diskuse,³²

Nejvýznamnější část dějin německých levicově teroristických skupin představuje RAF. Její historie se obvykle dělí na tři generace. Každá generace měla přitom odlišná východiska a cíle, své zájmy prosazovala odlišnými prostředky a jiným způsobem ji také ovlivňovaly mezinárodní aspekty.

Za nejdůležitější představitele první generace lze označit Andrease Baadera, Gudrun Ensslinovou, Ulrike Meinhofovou a Horsta Mahlera. Za počátek RAF bývá považováno osvobození Andrease Baadera z vazby, které se uskutečnilo 14. května 1970. Krátce poté došlo k vydání prvního manifestu RAF „Vybudujme Rudou armádu“ *Die Rote Armee aufbauen*. Činnost první generace zahrnovala ozbrojené bankovní loupeže, atentáty, bombové útoky či únosy.³³ Po teroristické kampani v roce 1972, označované jako květnová ofenzíva, byla většina členů RAF první generace v červnu 1972 zatčena a uvězněna. Ulrike Meinhofová byla za účast Baaderově osvobození odsouzena k odnětí svobody již v roce 1974, se čtyřmi vězňenými členy včetně Meinhofové pak byl v květnu 1975 zahájen takzvaný stammheimský proces, který skončil v dubnu 1977 odsouzením obviněných k doživotnímu trestu odnětí svobody.³⁴ Ulrike Meinhofová spáchala 9. května 1976 v cele sebevraždu a po událostech Německého podzimu³⁵ učinili totéž 18. října 1977 i zbylí tři vězni.³⁶

Nová členská základna RAF se začala vytvářet již těsně po zatčení hlavních představitelů první generace. První pokus o vytvoření nové skupiny ztroskotal, neboť její klíčoví členové Margrit Schillerová a Helmut Pohl byli 4. února 1973 zatčeni (od data zatčení pochází označení Skupina 4.2).³⁷ O plnohodnotné druhé generaci pak lze hovořit přibližně od roku 1975, kdy skupina podnikla svůj první útok na německé ambasádě ve Stockholmu, jenž ale skončil neúspěchem. Hlavním cílem druhé generace se stalo osvobození vězňených členů RAF. Vyvrcholením této snahy byla teroristická

³² Nitsch, *Terrorismus und Internationale Politik*, 223-225.

³³ Pflieger, *Die Rote Armee Fraktion*, 22.

³⁴ Aust, *Der Baader Meinhof Komplex*, 616-617.

³⁵ Pojmem Německý podzim se označuje série událostí na podzim roku 1977, zejména se jednalo o únos Hanse-Martina Schleyera a následně dopravního letadla do Mogadiša. Požadavkem bylo propuštění všech vězňených členů RAF. Po osvobození letadla německou zásahovou jednotkou GSG-9 spáchali ve věznici členové první generace RAF sebevraždu. Posléze bylo nalezeno tělo zavražděného Hanse-Martina Schleyera.

³⁶ Aust, *Der Baader Meinhof Komplex*, 833-837.

³⁷ Pflieger, *Die Rote Armee Fraktion*, 45-48.

kampaň Německého podzimu, po níž došlo k utlumení činnosti druhé generace a postupnému zadržení jejích členů. Za konec druhé generace je obvykle považován rok 1982, kdy byli zatčeni jedni z předních protagonistů, Christian Klar a Brigitte Mohnhauptová.³⁸

Počátky aktivit třetí generace lze pozorovat už během roku 1982 a jejím nástupem opět začaly útoky RAF získávat na intenzitě. Od roku 1985 byla třetí generace zodpovědná za řadu vražd a bombových útoků na různé cíle. Usilovala přitom o vybudování celoevropské antiimperialistické fronty, v rámci které se jí podařilo navázat úzké vztahy s francouzskou Přímou akcí (*Action directe*, AD). Cílem jejich útoků byla často sídla americké armády a NATO v Německu. Poslední útok provedla třetí generace 27. června 1993, následně vedla svou kampaň pouze formou protestních hladovek, a to až do roku 1998, kdy oznámila své rozpuštění prostřednictvím dopisu do kolínské redakce agentury Reuters.³⁹

Nejvýznamnějšími levicovými teroristickými skupinami v Německu byly kromě RAF také Hnutí 2. června a Revoluční buňky (*Revolutionäre Zellen*, RZ). Existovala i další uskupení jako Tupamaros West-Berlin (předchůdce RAF a Hnutí 2. června) a Rote Zora, militantní feministická skupina, které byla zpočátku součástí RZ a v 80. letech se osamostatnila, význam těchto skupin byl však i z mezinárodního hlediska spíše marginální.⁴⁰

Všechny zmíněné skupiny měly společnou extémně levicovou ideologii, lišily se však svým specifickým politickým přesvědčením i vnitřní strukturou. RAF byla uspořádána silně hierarchicky, zatímco decentralizované RZ vytvářely nezávislé teroristické buňky. Základní ideologii měly tyto dvě skupiny společnou, jednalo se o revoluční skupiny navazující na osvobozenecká hnutí v Jižní Americe, ale Hnutí 2. června bylo oproti nim spíše anarchistickou skupinou. Přes tyto rozdíly spolu skupiny udržovaly kontakt a fungovala mezi nimi přinejmenším vzájemná solidarita.⁴¹ Po částečném rozpadu Hnutí 2. června se jeho zbylí členové dokonce v roce 1980 přidali k RAF. RZ ve své činnosti pokračovaly i v 80. letech, ačkoli po předchozích neúspěšných akcích nebyly aktivní na mezinárodní scéně, a jejich činnost ustala podobně jako u RAF po roce 1993.⁴²

³⁸ Daňková, *RAF*, 98.

³⁹ *Ibid.*, 133.

⁴⁰ Dietl, Hirschmann, Tophoven, *Das Terrorismus-Lexikon*, 81-82.

⁴¹ Baeyer-Katte et al., *Analysen zum Terrorismus 3*, 413-420.

⁴² Dietl, Hirschmann, Tophoven, *Das Terrorismus-Lexikon*, 83.

6. Analýza mezinárodních aspektů

6.1. Ideologie a programatika

Základní směřování ideologie RAF bylo marxisticko-leninistické. Už první manifest s názvem „Budování Rudé armády“ (*Die Rote Armee aufbauen*), který RAF vydala 5. června 1970, krátce po osvobození Andrease Baadera z vazby, ukazuje, že se první generace považovala za součást celosvětového revolučního hnutí. Ačkoli jde teprve o krátký pamflet, jenž má zřejmě agitátorský účel, již zde lze nalézt odkazy na události v zahraničí: „to, co se teď stane zde, se již ve Vietnamu, Palestině, Guatemale [...] stalo“.⁴³

První souvislý ideologický dokument RAF, „Koncept městské guerilly“ (*Das Konzept Stadtguerilla*) z dubna 1971, ukazuje kromě marxismu-leninismu na další mezinárodní vlivy v ideologii skupiny. Několik kapitol manifestu je uvedeno citáty Mao Ce-Tunga a projevuje se zde spřízněnost s národně osvobozenecými hnutími ve třetím světě. Zdrojem inspirace byla především Čína a revoluční hnutí Jižní Ameriky, od nichž pocházela také myšlenka městské guerilly, tedy přenesení ozbrojeného boje zejména proti imperialismu do metropolí. Jedním z hlavních rysů této ideologie bylo přesvědčení, že za účelem porážky imperialismu je potřeba vést proti němu boj ve všech částech světa.⁴⁴

RAF se tedy považovala za součást tohoto potenciálně celosvětového revolučního hnutí, z čehož ostatně vyplývá i její název, který byl poprvé použit právě v Konceptu městské guerilly. RAF měla vytvářet spojení mezi „legálním a ilegálním bojem, mezi národním a mezinárodním bojem, mezi politickým a ozbrojeným bojem, mezi strategickým a taktickým účelem mezinárodního komunistického hnutí“.⁴⁵

Boj proti imperialismu jako jedno ze základních východisek RAF se v manifestu projevil i kritickým postojem k Sovětskému svazu. Svět je zde vnímán jako rozdělený nikoli na východní a západní blok, ale spíše na imperialistické velmoci a země třetího světa. Ostpolitik Willyho Brandta je popsána jako „německý příspěvek k vyrovnání a

⁴³ Rote Armee Fraktion, „Die Rote Armee aufbauen. Erklärung zur Befreiung Andreas Baaders vom 5.6.1970,“ in *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, (Berlin: ID-Verlag, 1997), 26.

⁴⁴ Schweizer, *Rote Armee Fraktion*, 22.

⁴⁵ Rote Armee Fraktion, „Das Konzept Stadtguerilla. April 1971,“ in *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, (Berlin: ID-Verlag, 1997), 48.

svazku mezi americkým imperialismem a Sovětským svazem, který USA potřebují, aby měly volné ruce ke svým agresivním válkám ve Třetím světě.⁴⁶

Útok RAF proti nakladatelství Springer v Hamburku byl ve vyjádření z 20. května 1972 zdůvodněn mimo jiné i tím, že nakladatelství „vyvolává štvanici proti osvobozeneckým hnutím ve třetím světě, zejména pak proti arabským národům, které bojují za osvobození Palestiny“.⁴⁷ Nelze s jistotou určit, jak důležitou roli tento faktor skutečně při výběru cíle sehrál, nakladatelství totiž již v době studentských protestů přispělo k polarizaci situace a stalo se jedním z předních nepřátel německých levicových hnutí. Bez ohledu na tuto skutečnost je ale zmíněné vyjádření typické pro mezinárodní chápání svých vlastních činů ze strany RAF.

Podobný mezinárodní rozměr lze nalézt i v ideologii RZ, které své vlastní akce dělily do tří skupin: „antiimperialistické akce, akce proti účasti USA a ITT⁴⁸ na puči v Chile, proti chilským fašistům v SRN a Západním Berlíně; akce proti pobočkám a komplicům sionistů v SRN; akce, které mají pomáhat boji pracujících, mladistvých a žen a jejich nepřátele trestají a útočí na ně“.⁴⁹ Svou činnost RZ chápaly jako součást celosvětového boje proti imperialismu a také jej mezinárodními důsledky ospravedlňovaly: „kdo dnes solidarizuje s chilským lidem, musí vést antiimperialistický boj ve vlastní zemi.“⁵⁰

Ve svých počátcích o sobě první generace RAF tvrdila, že není teroristickou skupinou, neboť si nikdy za své cíle nevybírala civilisty. Považovala se za guerillu, skupinu vedoucí ozbrojený boj proti systému, která soustředí násilné útoky výhradně proti jeho důležitým představitelům, kteří si jsou tohoto rizika při vykonávání své funkce vědomi. RAF uznávala, že při útocích dochází i k vedlejším obětem, to si však dokázala ospravedlnit údajně vyššími cíli ozbrojeného boje.⁵¹

První výzva tomuto tvrzení však přišla z mezinárodního prostředí, když došlo na počátku září 1972 k únosu a zavraždění izraelských sportovců palestinským hnutím

⁴⁶ Ibid., 32.

⁴⁷ Rote Armee Fraktion, „Bombenanschlag auf das Hauptquartier der US-Armee in Europa in Heidelberg. Erklärung vom 25.5.1972,“ in *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, (Berlin: ID-Verlag, 1997), 147.

⁴⁸ ITT, neboli International Telephone & Telegraph je americká společnost, která byla v roce 1973 zapletena do převratu v Chile.

⁴⁹ *Die Früchte des Zorns: Texte und Materialien*, 88.

⁵⁰ Ibid. 89.

⁵¹ Daase, „Die RAF,“ 916-917.

Černé září na olympijských hrách v Mnichově.⁵² Teroristická povaha tohoto útoku zřejmě neodpovídala pojetí ozbrojeného boje, ke kterému se hlásila RAF, a bylo otázkou, jak se RAF k činu Černého září vyjádří. K tomu nakonec došlo v prohlášení z listopadu 1972, které bylo jednoznačným schválením teroristického činu a vyjádřením solidarity s palestinským hnutím. Mnichovský masakr je v ní popsán jako „nejzřejmější a nejprůzračnější revoluční akt [...] v Západním Německu a Západním Berlíně“⁵³, který je zároveň „antiimperialistický, antifašistický a internacionalistický“.⁵⁴ RAF se sice snažila vyjádřit i svůj vlastní postoj, když tvrdila, že „ještě lepší by bylo, vzít si jako rukojmí Genschera“⁵⁵, to ví Černé září samo“⁵⁶, celkově ale čin chápala jako „brání si rukojmích z lidu, jež proti nim [myšleno proti Černému září a přeneseně proti palestinskému lidu – pozn. aut.] vykonává vyhlazovací politiku“.⁵⁷

Toto prohlášení je příkladem jednoho ze zvláštních rysů, který měl ve svém původu mezinárodní charakter a který se v různých podobách objevoval jak v ideologii RAF, tak RZ a Hnutí 2. června, a sice odporu proti sionismu. Tento odpor pramenil z protiamerického a antiimperialistického zaměření všech zmíněných uskupení. Izrael byl z jejich strany vnímán jako silný vojenský spojenec USA, který navíc na své vlastní půdě vykořisťuje a tvrdě utlačuje palestinský lid. Palestinské osvobozené hnutí přitom v 70. letech představovalo velmi výrazný zdroj inspirace pro osvobozené hnutí po celém světě. Odpor vůči sionismu ze strany teroristických skupin ale mnohdy přerostl v nepokrytý antisemitismus. U RAF bylo nejjasnější ukázkou tohoto právě zmíněné prohlášení schvalující činy Černého září v Mnichově, žádné útoky, které by se daly považovat za protizidovsky orientované, ale skupina neprovedla. Ještě před jejím vznikem však na výročí Křišťálové noci umístil člen Tupamaros West-Berlin (předchůdce Hnutí 2. června) Albert Fichter bombu do centra židovské komunity v Berlíně, ta ale neexplodovala.⁵⁸

Po svém zatčení členové první generace sice nemohli pokračovat v ozbrojeném boji, nadále však zůstávali hlavními zdroji ideologie RAF. S vnějším prostředím byli

⁵² Takzvaný mnichovský masakr byl dílem palestinské organizace Černé září. Ta během olympijských her unesla členy izraelského olympijského družstva. Po neúspěšném vyjednávání a pokusu o jejich osvobození bylo 11 izraelských sportovců zavražděno.

⁵³ Rote Armee Fraktion, „Die Aktion des Schwarzen September in München. Zur Strategie des antiimperialistischen Kampfes, November 1972,“ in *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, (Berlin: ID-Verlag, 1997), 151.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Hans-Dietrich Genscher byl tehdejším Spolkovým ministrem vnitra.

⁵⁶ Rote Armee Fraktion, „Die Aktion des Schwarzen,“ 159.

⁵⁷ Ibid., 177.

⁵⁸ Herf, „An Age of Murder,“ 21-22.

schopni komunikovat skrze tzv. *Info-System*, jenž byl založen na předávání zpráv prostřednictvím právních zástupců.⁵⁹ Členové druhé generace se mezitím soustředili spíše na organizování teroristických akcí a vyvíjení tlaku na německý stát. To odpovídalo jejímu zcela pragmatickému cíli osvobození členů první generace z vězení, o žádné vlastní ideologii druhé generaci tedy hovořit nelze.

V souladu s touto proměnou cílů ustupoval do pozadí i mezinárodní rozměr ideologie RAF. Věznění členové se vyjadřovali spíše k podmínkám vazby, soudnímu procesu, případně k akcím, jež podnikala druhá generace. K mezinárodní situaci vydávala pochopitelně také stanoviska, jejich ideologický postoj se ale nelišil od těch dřívějších, jak je patrné i z „Vyjádření k věci“ (*Erklärung zur Sache*) z 13. ledna 1976.⁶⁰

Samotní členové druhé generace se k ideologickému odůvodnění svých činů uchýlovali jen zřídka a spíše velmi stručně. Prvním pokusem o vytvoření vlastní ideologie byl až tzv. „Květnový list“ (*Mai-Papier*) neboli „Guerilla, odpor a antiimperialistická fronta“ (*Guerilla, Widerstand und antiimperialistische Front*) z května roku 1982. K praktickému uplatnění myšlenek tohoto manifestu nicméně mohlo dojít až díky následovníkům jeho autorů, neboť ještě v témže roce došlo k zatčení klíčových členů druhé generace.⁶¹

Přestože první generace RAF vnímala svůj ozbrojený boj velmi silně jako součást mezinárodního hnutí, nikdy se nepokusila o žádnou hlubší kooperaci se spřízněnými skupinami v zahraničí. I z jejich prohlášení je patrné, že takovouto ambici ani neměla a ve vztahu k zahraničním ozbrojeným revolucionářům se držela jen roviny deklarované solidarity.

V „Květnovém listu“, z něhož třetí generace RAF zejména vycházela, si ale členové RAF vytyčili cíl povýšit „boj na vyšší úroveň“, a sice směrem k „účinnosti a strategii“.⁶² V praxi to znamenalo zejména snahu o vytvoření mezinárodní antiimperialistické fronty založené na naprosto konkrétní spolupráci. Ideologicky se třetí generace od generace první lišila. Základním východiskem sice zůstal boj proti imperialismu a kapitalismu, nový manifest ovšem rezignoval na původní ideu

⁵⁹ Aust, *Der Baader Meinhof Komplex*, 395-396.

⁶⁰ Rote Armee Fraktion, „Erklärung zur Sache. Die Gefangenen aus der RAF Andreas Baader, Gudrun Ensslin, Ulrike Meinhof und Jan-Carl Raspe am 13.1.76,“ in *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, (Berlin: ID-Verlag, 1997), 198.

⁶¹ Dietl, Hirschmann, Tophoven, *Das Terrorismus-Lexikon*, 77-78.

⁶² Rote Armee Fraktion, „Guerilla, Widerstand und antiimperialistische Front. Mai 1982,“ in *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, (Berlin: ID-Verlag, 1997), 291.

rozpoutání revoluce v metropolích.⁶³ V dokumentu „Budování revoluční fronty“ (*Die revolutionäre Front aufbauen*) z roku 1986 už není přítomno žádné konkrétní dominantní téma, jakým byla v 70. letech válka ve Vietnamu.⁶⁴ Za nejdůležitějšího nepřítelů jsou však nadále považovány USA a NATO. Pojetí internacionalismu třetí generace bylo oproti generaci první odlišné, to se ale odráželo zejména v rovině praktické spolupráce, nikoli v rovině ideologické. Vybudování společné fronty nakonec ztroskotalo mimo jiné právě na ideologických odlišnostech mezi RAF a potenciálními partnery z řad levicových teroristických skupin v Evropě.⁶⁵

RAF, RZ i Hnutí 2. června se vždy považovaly za součást celosvětového revolučního hnutí, které k dosažení svých cílů vede ozbrojený boj. V ideologické rovině představovaly největší nepřátele všech tří zmíněných skupin imperialismus a kapitalismus v čele se zahraniční politikou USA a sionismus reprezentovaný Izraelem. Nenávist vůči Izraeli ovšem přerůstala až v silně antisemitské postoje, které teroristická hnutí v očích veřejností silně poškozovaly.⁶⁶

Význam výše zmíněných mezinárodních aspektů ideologie se v čase proměňoval a to zejména v případě RAF s ohledem na vývoj jejich jednotlivých generací. Pro první generaci bylo chápání sebe sama jako součást celosvětového boje proti imperialismu klíčové a v jejich prohlášeních se tato myšlenka pravidelně objevovala. Se zatčením zakladatelů RAF a utvořením generace druhé se mezinárodní rozměr a vlastně ideologie jako taková z aktivit RAF téměř úplně vytratily, což bylo důsledkem koncentrace na pragmatický cíl osvobození vězněných členů. Po obnovení aktivit RAF v roce 1979 a s nástupem třetí generace došlo k návratu silně internacionální ideologie, která se v tomto případě projevila konkrétní ambicí vytvořit v Evropě mezinárodní frontu ozbrojeného boje.

6.2. Zahraniční spolupráce

Přestože v období první generace RAF nebyla navázána hluboká spolupráce s žádnou zahraniční spřízněnou skupinou, zcela bez mezinárodní kooperace se první generace také neobešla.

⁶³ Daňková, *RAF*, 114-115.

⁶⁴ Rote Armee Fraktion, „Die revolutionäre Front aufbauen. 1986,“ in *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, (Berlin: ID-Verlag, 1997), 361–369.

⁶⁵ Daase, „Die RAF,“ 925-928.

⁶⁶ Kraushaar, „Antizionismus,“ 694-695.

Nedlouho po osvobození Baadera z vazby se část skupiny vydala v létě 1970 do výcvikového tábora organizace Fatah v Jordánsku. Během tohoto pobytu došlo k několika rozporům mezi Palestinci a RAF, které nakonec ukázaly, že takováto forma spolupráce není ani pro jednu stranu přijatelná. Docházelo ke střetům kvůli kulturním odlišnostem a obě uskupení se rozcházela i v požadavcích na formu výcviku. Zatímco Palestinci vedli trénink zaměřený na válku v otevřeném prostoru pouště, kde mělo být jejich cílem vytvoření samostatné územní jednotky schopné sebeobranu, Němci se zaměřovali na partyzánský boj v městském prostředí. Tyto rozpory vyústily v nespokojenost Němců, kteří byli nakonec požádáni o opuštění tábora.⁶⁷

Díky pobytu ve výcvikovém táboře se nicméně RAF podařilo navázat kontakt s dalšími členy palestinského osvobozenického hnutí, zejména pak Abu Hassanem (také Ali Hassan Salameh), budoucím členem Černého září, jehož prostřednictvím mohla Ulrike Meinhofová nakupovat od palestinské organizace Fatah zbraně.⁶⁸

Zahraniční osvobozenická hnutí ale nebyla jediným potenciálním partnerem RAF, svou roli totiž sehrály také státní aktéři. Německá demokratická republika umožnila teroristům na výcvik do Jordánska odletět. Členům RAF bylo dovoleno využívat východoněmecké linky letecké dopravy, díky čemuž byli nadále schopni udržovat kontakt s partnery na Blízkém východě. Klíčovým bodem pro toto spojení se stalo berlínské letiště Schönefeld.⁶⁹ Žádná hlubší spolupráce mezi RAF a NDR se ale v tomto období neuskutečnila, NDR totiž nebyla ochotna riskovat případné odhalení.

Po návratu z Jordánska se ale RAF pokusila kontaktovat jiného státního aktéra komunistického bloku, a sice Severní Koreu. Tato snaha se ale ukázala jako marná, ačkoli severokorejský režim podporoval například teroristy z Japonské Rudé armády.⁷⁰

Po zatčení členů první generace se za účelem jejich osvobození rozhodlo nové vedení RAF obrátit s žádostí o pomoc do zahraničí. S vyhlídkou získání nových kontaktů, které by jí mohly pomoci vyvinout silnější tlak na západoněmeckou vládu, absolvovala RAF v roce 1976 výcvik v Jižním Jemenu. Odhad se nakonec ukázal jako správný a v roce 1977 mohla část skupiny s únosem Hanse-Martina Schleyera odletět do Bagdádu, kde se setkala s šéfem Lidové fronty pro osvobození Palestiny -

⁶⁷ Aust, *Der Baader Meinhof Komplex*, 180-183.

⁶⁸ David Thomas Schiller, *Palästinenser zwischen Terrorismus und Diplomatie* (München: Bernard & Graefe, 1982), 417-418.

⁶⁹ Daňková, *RAF*, 104.

⁷⁰ Daase, „Die RAF“, 919-920.

Hlavní velení (LFOP-HV)⁷¹ Wadi Haddadem, s nímž jednala o možném společném postupu.⁷²

LFOP-HV nabízela dvě již předem připravené akce, které byla ochotna pro podporu cílů RAF provést. První možností bylo obsazení západoněmecké ambasády v Kuvajtu, druhou únos dopravního letadla. RAF se nakonec přiklonila k druhé variantě, svou roli zde zřejmě sehrála i zkušenost se selháním akce na západoněmecké ambasádě ve Stockholmu o dva roky dříve. Samotné provedení akce bylo již na členech LFOP-HV, RAF se ale zapojila do příprav a plánování.⁷³

Dopravní letadlo společnosti Lufthansa s označením Landshut bylo uneseno 13. října 1977. Byly vzneseny požadavky propuštění členů RAF vůči západoněmecké straně a dvou palestinských vězňů vůči turecké straně. Letoun s původní cílovou destinací ve Frankfurtu nad Mohanem postupně přistál v Římě, Larnace, Bahrajnu, Dubaji a Adenu, kde bylo únoscům vždy umožněno doplnit palivo a to přes mnoho pokusů o znemožnění přistání. Poslední zastávkou bylo letiště v somálském Mogadišu, kde únosci pohrozili vyhozením letadla do povětří, pokud nebudou splněny jejich podmínky. Německá strana přislíbila propuštění vězňů a podařilo se jí vyjednat prodloužení ultimáta. To bylo využito k přípravě osvobozovací akce. Po dlouhých vyjednáváních somálská strana souhlasila se společnou akcí německé a somálské zásahové jednotky. Výsledkem bylo osvobození všech rukojmí a zabití únosců, což znamenalo další naprosté selhání zahraniční akce připisované RAF.⁷⁴

Po neúspěchu teroristické kampaně Německého podzimu a sebevraždě Andrease Baadera, Gudrun Ensslinové a Jana-Carla Raspeho ustali zbylí členové RAF na dva roky ve své činnosti.

Pokud je řeč o praktické mezinárodní spolupráci, nelze opomenout případ RZ, které fungovaly na principu decentralizované sítě nezávislých buněk. V roce 1975 se kolem proslulého palestinského teroristy Carlose⁷⁵ utvořila jediná mezinárodní buňka RZ, jejímiž členy byli Hans-Joachim Klein, Johannes Weinrich a Gert Albartus. Ještě s několika dalšími teroristy tato buňka vytvořila skupinu, která 21. prosince 1975 přepadla konferenci organizace OPEC ve Vídni, kde si vzala dohromady 70 účastníků

⁷¹ Lidová fronta pro osvobození Palestiny – Hlavní velení byla teroristickou organizací do velké míry nezávislou na původní LFOP.

⁷² Pflieger, *Die Rote Armee Fraktion*, 150-152.

⁷³ Daase, „Die RAF“,

⁷⁴ Robinson, „Im Netz verheddert“, 884-890.

⁷⁵ Iljič Ramirez Sánchez přezdívaný Carlos či Šakal byl mezinárodní terorista venezuelského původu, který udržoval úzké kontakty s palestinským osvobozeneckým hnutím.

jako rukojmí a požadovala odvysílání protiizraelského prohlášení. Došlo k přestřelce, při níž byli tři lidé zastřeleni, teroristé ale nakonec rukojmí propustili. Následně se jim podařilo uprchnout do Alžírka, kde byl ošetřen postřelený Hans-Joachim Klein a odkud pokračovali dále do Libye.⁷⁶

Odlišná buňka spadající do sítě RZ provedla ve spolupráci s LFOP únos letadla již 27. června 1976, tedy rok před událostmi Německého podzimu. Na rozdíl od únosu provedeného RAF společně s LFOP-HV se v tomto případě členové německé skupiny aktivně zúčastnili i samotné akce. Operace ovšem také skončila neúspěchem. Letadlo Air France bylo uneseno na letišti v Entebbe v Ugandě, která únoscům vyjádřila podporu. Únosci oddělili rukojmí židovského původu od ostatních, které postupně propustili. Nadále zadržovaní rukojmí byli nakonec po vojenském zásahu izraelských obranných sil⁷⁷ osvobozeni a únosci včetně předního představitele RZ Wilfrieda Böseho byli zabití. Od tohoto selhání přestaly být RZ aktivní mezinárodní scéně.⁷⁸

V roce 1980 došlo k připojení z poloviny rozpadlého Hnutí 2. června k druhé generaci RAF. Této události krátce předcházelo zatčení několika členů obou organizací v konspiračním bytě v Paříži. Spojení znamenalo pro RAF významný přínos. Hnutí 2. června disponovalo nezanedbatelnými finančními prostředky, podařilo se mu totiž získat vysoké výkupné za uneseného rakouského průmyslníka Waltera Palmera.⁷⁹

Nové spojení bylo pro RAF ale důležité i z mezinárodního hlediska. Hnutí 2. června totiž disponovalo úzkými kontakty na východoněmecké Ministerstvo státní bezpečnosti (*Ministerium für Staatssicherheit*, Stasi), což umožnilo RAF vyřešit problém se členy, kteří chtěli zanechat života v ilegalitě a skupinu opustit. Velká část členské základy totiž byla demoralizována úmrtím vězněných členů první generace, selháním skupiny a nebyla schopná snášet rostoucí tlak, který Spolková republika na jejich zatčení vyvíjela. Klíčovou kontaktní osobou s východoněmeckou stranou byla Inge Viettová, bývalá členka Hnutí 2. června, která navázala kontakt s Harry Dahlem, vedoucím na Ministerstvu pro státní bezpečnost zodpovědným za obranu před terorismem.⁸⁰ Díky této spolupráci zajišťovala Stasi členům Hnutí 2. června bezpečné vycestování ze Spolkové republiky již od roku 1978. Na spolupráci měly svůj podíl i

⁷⁶ Robinson, „Im Netz verheddert,“ 875-877.

⁷⁷ Během vojenské operace zahynul její velitel a bratr současného izraelského premiéra Jonatan Netanjahu.

⁷⁸ Ulrich Schneckener, *Transnationaler Terrorismus: Charakter und Hintergründe des „neuen“ Terrorismus* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2006), 251.

⁷⁹ Pflieger, *Die Rote Armee Fraktion*, 193-195.

⁸⁰ Jander, „Differenzen im antiimperialistischen Kampf,“ 700-702.

československé úřady, které v červnu 1978 tři zadržené členky Hnutí včetně Viettové předaly východoněmecké straně. Ta se pak postarala o bezpečný odlet teroristek do Bagdádu.⁸¹

O podobnou spolupráci měla zájem i RAF. S východoněmeckou stranou se podařilo dojednat zajištění exilu pro deset členů RAF, kteří měli zájem o vystoupení z organizace. Byla jim poskytnuta nová identita a umožněn bezpečný pobyt ve Východním Německu. Následně byli monitorováni agenty Stasi za účelem zamezení případného odhalení jejich pravé identity.⁸²

Zájmem východoněmecké strany nebyla tolik podpora terorismu, jako spíše získání interních informací z prostředí mezinárodního terorismu. Obávala se totiž rozšíření tohoto fenoménu i na svou domácí scénu. S touto vyhlídkou se na počátku 80. let konaly pravidelné schůzky agentů Stasi a členů RAF. Zájem o spolupráci ale postupem času na obou stranách ochaboval a nespolehlivost spojení se plně projevila v roce 1984, když Východní Německo ztratilo o jeho pokračování kvůli obavě z odhalení zájem.⁸³

Éra skutečně intenzivní zahraniční spolupráce se zahraničními teroristickými hnutími začala až s příchodem třetí generace RAF a její ambicí vybudovat mezinárodní antiimperialistickou frontu. RAF oslovovala evropské levicově zaměřené teroristické organizace, s nimiž tuto vizi chtěla uskutečnit. Spolupráci si RAF slibovala od jednání s italskými Rudými brigádami (*Brigate Rosse*, BR), dohoda ale ztroskotala na příliš velkých ideologických neshodách. Přes občasné kontakty se nepodařilo navázat užší vztah ani s Belgickými komunistickými buňkami (*Cellules Communistes Combattantes*, CCC) Jediným skutečně blízkým partnerem se tak nakonec stala francouzská Přímá akce (*Action Directe*, AD).⁸⁴

I přes ideovou spřízněnost byla tato spolupráce ale poznamenána častými neshodami. Obě organizace vydávaly společná prohlášení, společně plánovaly a také prováděly různé akce na německém území. Vrcholem ideologické spolupráce bylo společné prohlášení z roku 1986, v operativní rovině byl pak tento vrchol představován útokem na americkou základnu Rhein-Main v roce 1985. Ke sporům ale docházelo i mezi těmito dvěma organizacemi a po dvou letech byla kooperace kvůli zatčení

⁸¹ Daňková, *RAF*, 105.

⁸² Daase, „Die RAF“, 926.

⁸³ Jander, „Differenzen im antiimperialistischen Kampf“, 712-713.

⁸⁷ Pflieger, *Die Rote Armee Fraktion*, 207-211.

předních představitelů AD ukončena. Žádné další pokusy o navázání hluboké mezinárodní spolupráce již RAF nepodnikla.

6.3. Strategie a taktika

Inspirace německých levicových teroristů osvobozeneckými hnutími Jižní Ameriky byla patrná rovněž ve zvolené taktice a strategii. Myšlenka městské guerilly, kterou německé skupiny převzaly z Jižní Ameriky, v sobě totiž kombinovala element ideologický a taktický. Idea městské guerilly měla svůj původ v manifestu brazilského revolucionáře Carlose Margihelly z roku 1969 nazvaném „Minimanuál městské guerilly“ (*Minimanual do Guerrilheiro Urban*). Tento dokument byl praktickým návodem, jak přesunout nekonvenční ozbrojený boj z venkova, kde guerilla do té doby působila, do měst. Nová strategie měla původně vést k úspěšnému šíření komunistické revoluce po vzoru Kuby do Brazílie.⁸⁵ Manuál ale obsahuje převážně obecné instrukce k taktice a logistice, a tak se jím mohly inspirovat revolučních hnutí ve všech zemích, kde byl způsob boje původní venkovské guerilly neúčinný nebo neuskutečnitelný.⁸⁶

Charakteristickým rysem městské guerilly, který německé teroristické organizace s výjimkou RZ převzaly, byl život v utajení. To zahrnovalo nutnost obstarat si falešné dokumenty a především zajistit konspirační byty, které mohly být využity nejprve k plánování akce a posléze poskytovaly teroristům bezpečný úkryt. K financování aktivit byla hojně využívána ozbrojená přepadení bank, což mělo také svůj původ v návodu Carlose Marighelly. Jednou ze zásad bylo i to, že v případě hrozícího zadržení si mohou revolucionáři k útěku prostřílet cestu.⁸⁷

Ohledně strategie, která by byla pro účely RAF nejvhodnější, ale uvnitř skupiny nepanovala shoda. Dvěma postavami RAF, které se intenzivně věnovali teoretickým východiskům pro ozbrojený boj byli Ulrike Meinhofová, mimo jiné i autorka většiny vyjádření skupiny, a Horst Mahler. Mahler byl přesvědčeným zastáncem konceptu městské guerilly. Meinhofová se však postupem času začala přiklánět spíše k teroristickým metodám. Posun bylo mimo jiné i výsledkem toho, že se hlavní cíl městské guerilly, tedy přesvědčit značnou část společnosti k odporu proti systému a vyvolat revoluci, ukázal jako nerealistický.⁸⁸

⁸⁵ Pflieger, *Die Rote Armee Fraktion*, 22-23.

⁸⁶ Stohl, *The politics of terrorism*, 62-63.

⁸⁷ Pflieger, *Die Rote Armee Fraktion*, 22.

⁸⁸ Bernhard Gierds, „Das Konzept Stadtguerilla,“ in *Die RAF und der linke Terrorismus*, ed. Wolfgang Kraushaar (Hamburg: Hamburger Edition, 2006), 248–249.

Mezinárodní rozměr ideologie první generace RAF se jasně projevil i v její strategii, konkrétně pak ve výběru vhodných cílů k útoku, ačkoli své aktivity RAF v tomto období soustředila výhradně na území Spolkové republiky. V rámci takzvané květnové ofenzívy provedla RAF během května 1972 šest bombových útoků, z nichž dva zasáhly sídlo armády USA. K prvnímu útoku došlo 11. května 1972 na hlavním velitelství armády USA ve Frankfurtu nad Mohanem.⁸⁹ K činu se o tři dny později přihlásila RAF a ve svém vyjádření jej označila za začátek „bombové blokády amerických imperialistů proti Severnímu Vietnamu“.⁹⁰

Útok z 25. května, při němž došlo k silnější explozi v sídle evropských pozemních ozbrojených sil USA v Heidelbergu, byl zdůvodněn také událostmi ve Vietnamu. RAF v prohlášení z téhož dne přirovnala americké bombardování k událostem v Osvětimi a tvrdila, že německý lid považuje „útoky proti masovým vrahům za oprávněné“.⁹¹

Jak již bylo zmíněno dříve, zřejmým cílem členů druhé generace RAF bylo osvobození jejich vězňených předchůdců. V souvislosti se změnou cíle doznala zásadní proměny i strategie. RAF se snažila vyvinout co největší nátlak na stát a s tímto úmyslem přistoupila k intenzifikaci a internacionalizaci teroristické kampaně. Útoky se staly podstatně brutálnějšími než dříve a poprvé k nim začalo docházet také mimo území Spolkové republiky. Důvodem k uchýlení se k zahraničním akcím byla domněnka, že mimo území Spolkové republiky bude při zisku dostatečné mediální pozornosti jednodušší vyhnout se kontrolám a uniknout zatčení.⁹²

První akcí druhé generace RAF bylo obsazení západoněmecké ambasády ve Stockholmu 24. dubna 1975. Pod hrozbou postupného zabíjení rukojmích a odpálení trhavin na ambasádě požadovali teroristé propuštění 26 členů RAF z vězení. Akce ale skončila neúspěchem, když z neznámých důvodů (pravděpodobně důsledkem neodborné manipulace) došlo k předčasné explozi výbušnin. Ta silně poškodila celou budovu a vyvolala požár. Dva členové RAF zahynuli a ostatní byli zadrženi.⁹³

⁸⁹ Během útoku došlo současně ke třem explozím, které si vyžádaly dvě lidské oběti

⁹⁰ Rote Armee Fraktion, „Anschlag auf das Hauptquartier der US-Armee in Frankfurt/M.. Erklärung vom 14.5.1972,“ in *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, (Berlin: ID-Verlag, 1997), 145.

⁹¹ Rote Armee Fraktion, „Bombenanschlag auf das Hauptquartier der US-Armee in Europa in Heidelberg. Erklärung vom 25.5.1972,“ in *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, (Berlin: ID-Verlag, 1997), 147–148.

⁹² Daase, „Die RAF,“ 922.

⁹³ Robinson, „Im Netz verheddert,“ 870-874.

Selhání stockholmského útoku znamenalo pro RAF těžkou ránu a nutnost přehodnotit své cíle a znovu zkonsolidovat síly. To se ale podařilo a vrcholem výsledného nátlaku na Spolkovou republiku byl tzv. Německý podzim v roce 1977, jehož dvěma určujícími událostmi byl únos německého průmyslníka Hanse-Martina Schleyera a únos dopravního letadla společnosti Lufthansa do Mogadiša příslušníky LFOP-HV, jenž byl popsán v předcházející kapitole jako příklad mezinárodní spolupráce. Při únosu Schleyera byly kromě jiného využity zahraniční konspirační byty v Haagu a Bruselu.⁹⁴

RAF se na LFOP-HV obrátila v naději, že jí větší partner umožní posílit teroristickou kampaň způsobem, na který sama neměla prostředky. Jak ale uvádí Christopher Daase, RAF ztratila nezávislost a hlavně možnost ovlivnit výsledek vlastních akcí, když svěřila provedení únosu letadla zcela do rukou LFOP-HV. Toto Daase považuje za zásadní chybu, která nakonec přispěla k selhání celé strategie. RAF o sobě sice tvrdila, že se nikdy nepropůjčila cizím zájmům, protože neprovedla žádnou akci ve jménu jiné teroristické skupiny. V tomto případě však přijala způsob boje, nad kterým neměla kontrolu a který neodpovídal jejím principům, jak nakonec ukázala i reakce Andrease Baadera, který prohlásil, že se věznění členové RAF od činu distancují.⁹⁵

Po jednoznačném fiasku, kterým Německý podzim pro RAF nepochybně byl, se skupina na dva roky zdržela jakýchkoli akcí. Palestinské osvobozené hnutí přestalo být partnerem RAF a z tohoto důvodu bylo nutné hledat nové alternativy. Bylo nutné určit si také nové cíle, protože hlavní motivaci svých činů ztratila druhá generace s úmrtím vězňů ve Stammheimu. RAF se stáhla do Jižního Jemenu a začala si v Paříži vytvářet zázemí, do něhož by se mohla v případě potřeby stáhnout.⁹⁶

Na konci roku 1978 bylo zahájeno plánování nových akcí a během následujícího roku členové RAF uskutečnili několik bankovních loupeží, díky kterým získali prostředky na obnovení aktivity. Prvním pokusem o znovuoživení RAF měl být atentát na vrchního velitele ozbrojených sil NATO v Evropě Alexandra Haiga. O ten se RAF pokusila 25. června 1979 nedaleko Vrchního velitelství spojeneckých jednotek v Evropě

⁹⁴ Aust, *Der Baader Meinhof Komplex*, 715, 845.

⁹⁵ Daase, „Die RAF,“ 925.

⁹⁶ Pflieger, *Die Rote Armee Fraktion*, 182-186.

(*Supreme Headquarters Allied Powers Europe, SHAPE*) v belgickém Monsu. Haigovo auto ale výbuch nášlapné miny umístěné pod mostem se štěstím nezasáhl.⁹⁷

Navzdory nezdaru značil tento útok počátek vzrůstající aktivity RAF. I nadále přitom byly vybírány cíle s velkým mezinárodním významem. V Ramsteinu proběhl 31. srpna 1981 bombový útok na ozbrojené síly USA. O 15 dní později pak přežil raketový útok na svou osobu americký generál Frederik Kroesen. Druhá generace RAF stihla ještě v roce 1982 zpracovat manifest „Guerilla, protest a antiimperialistická fronta“, v němž shrnula své záměry a ambice na mezinárodním poli, k jejich realizaci se ale kvůli zatčení předních členů nedostala.⁹⁸

V nastoleném trendu ovšem pokračovala generace třetí, jež byla poprvé v historii RAF schopna využít spolupráci se zahraniční teroristickou skupinou k získání strategické výhody. Tento posílený mezinárodní aspekt byl částečně také odpovědí na postupující proces globalizace a evropské integrace. Společné akce RAF a AD cílily během dvouletého období spolupráce přednostně na americké vojenské objekty. Organizace své útoky nikterak ideologicky nezdůvodňovaly. Jediným cílem byl boj proti mezinárodní kapitalismu a imperialismu a myšlenka na vyvolání revoluce byla zavrhnuta jako nerealistická.⁹⁹ RAF se po rozpadu spojenečství omezila na útoky na německé cíle. Poslední pokus o oživení mezinárodního významu přišel ještě v červenci 1990, když RAF provedla neúspěšný bombový atentát na německého sekretáře ministerstva vnitra Hanse Neusela. Ten byl ze strany RAF vnímán jako symbol boje proti osvobozeneckým hnutím a akt měl být projevem sympatie se španělskou teroristickou skupinou GRAPO, žádné další akce s tímto účelem už ale neproběhly a v roce 1992 opustila skupina myšlenku ozbrojeného boje zcela.¹⁰⁰

Strategie první generace byla v souladu s mezinárodním charakterem její antiimperialistické ideologie. Jako důvod opakovaných útoků na americké vojenské objekty byla v prohlášeních RAF konkrétně uváděna válka ve Vietnamu. S uvězněním nejdůležitějších členů první a generace a nástupem generace druhé proběhla radikální proměna strategie, způsobená změnou primárního cíle. Tím se stalo osvobození vězněných členů RAF. Cíle mělo být dosaženo intenzivní teroristickou kampaní, která zahrnovala i útoky na německé cíle v zahraničí a spolupráci s palestinským hnutím LFOP-HV. Toto přenesení aktivity RAF do zahraničí, ač zdánlivě výhodné, znamenalo

⁹⁷ Schweizer, *Rote Armee Fraktion*, 35-36.

⁹⁸ Daňková, *RAF*, 98.

⁹⁹ *Ibid.*, 113-114

odevzdání kontroly nad vývojem událostí do cizích rukou a nakonec pouze přispělo k celkovému selhání veškerých snah skupiny. Na přelomu 70. a 80. let se RAF podařilo vytyčit si nové cíle, které byly z ideologického hlediska modifikací původních cílů první generace, častými terči útoků se opět staly vojenské objekty USA a nově i NATO. Mezinárodní charakter hnutí tentokrát vyústil ve zcela konkrétní spolupráci. Po negativní zkušenosti Německého podzimu RAF přesunula těžiště své mezinárodní činnosti do Západní Evropy a kooperace s francouzskou AD se ukázala jako strategicky výhodná. Přes alespoň zdánlivou ideovou blízkost se ale nepodařilo navázat bližší kontakt s belgickými CCC, italskými BR ani žádnou jinou evropskou teroristickou skupinou a zatčení členů AD v roce 1987 tedy znamenalo i konec mezinárodní antiimperialistické fronty.

Závěr

Teorie vln amerického akademika Davida C. Rapoporty označuje třetí vlnu terorismu, do níž zkoumané teroristické skupiny RAF, RZ a Hnutí 2. června spadají, jako závislou na nespolehlivých mezinárodních spojeních. Tento charakteristický rys považuje za hlavní příčinu krátkého trvání třetí vlny terorismu.

Z ideologického hlediska byl mezinárodní charakter zkoumaných skupin zcela patrný. Inspirací pro skupiny byly zároveň ideje marxismu-leninismu a myšlenky ozbrojené komunistické revoluce původem z Jižní Ameriky. Svou činnost skupiny vnímaly jako součást celosvětového ozbrojeného boje proti kapitalismu a imperialismu. V souvislosti s tím byla ústředním tématem jejich vyjádření politika USA a Spolkové republiky, na počátku 70. let to znamenalo zejména protest proti válce ve Vietnamu. RAF se touto politikou podařilo naklonit část západoněmecké společnosti na svou stranu.

Mezinárodní vliv byl pro vznik německých levicových teroristických skupin tedy velmi důležitý, jeho působení na ideologii teroristů ovšem mělo i velmi nepříznivé důsledky. Solidarita s palestinským osvobozeneckým hnutím přerostla v otevřený antisemitismus, čímž se teroristé připravili o značnou část potenciálních sympatizantů na domácí scéně. RAF, která byla nejdéle fungující organizací německého levicového terorismu, byla přitom na domácí podpoře závislá. Po zatčení klíčových členů se

¹⁰⁰ Schweizer, *Rote Armee Fraktion*, 77-79.

skupiny se vždy podařilo sestavit ze sympatizantů skupinu novou, což umožnilo RAF přežít téměř tři desetiletí. Právě s ohledem na tuto závislost na domácí podpoře se jeví upřednostňování cílů mezinárodního hnutí před cíli vlastními jako netaktické.

Praktická spolupráce se zahraničními partnery probíhala v různých obdobích s odlišnou intenzitou. Výcvik v táborech palestinských odbojových hnutí německým teroristům poskytoval nutnou praxi při zacházení se zbraněmi a z taktického hlediska byl tedy přínosem, ačkoli i v těchto případech docházelo ke sporům mezi oběma stranami. Hlubší spolupráce s palestinskou stranou ovšem vždy skončila neúspěchem, přičemž zřejmými příklady těchto selhání byly oba únosy letadel v německo-palestinské režii: v roce 1976 do ugandského Entebbe a o rok později do somálského Mogadiša. V druhém případě se RAF zcela vzdala jakékoli kontroly nad vývojem událostí, když provedení akce ponechala zcela na palestinské straně.

Po tomto selhání se intenzivní spolupráce s Palestinci stala minulostí a v 80. letech se pozornost RAF obrátila ke spřízněným skupinám v Západní Evropě. Ambicí RAF se stalo vytvoření mezinárodní antiimperialistické fronty. Přestože snaha o kooperaci s italskými BR a belgickými CCC skončila neúspěchem a jediným stálým partnerem RAF byla francouzská AD, představovalo období poloviny 80. let zřejmě nejúspěšnější případ mezinárodní spolupráce v historii RAF. I ta ale po dvou letech kvůli zatčení čelných představitelů AD ztroskotala.

Mezinárodní aspekty tedy při činnosti německých skupin levicového terorismu hrály důležitou roli, a to ve všech třech zkoumaných tematických oblastech. Teroristé se považovali za součást mezinárodního antiimperialistického hnutí, v rámci něhož fungovala vzájemná solidarita a panovalo přesvědčení o společném cíli všech zúčastněných. Ve skutečnosti byly ale zájmy i strategie zahraničních partnerů odlišné. Vnější vliv teroristy stavěl před neřešitelná dilemata, kdy se jejich vlastní zájmy a zájmy jejich partnerů ocitaly v rozporu, což ve většině případů vyústilo v selhání. Příkladem mohou být již několikrát zmíněné sklony k antisemitismu, pramenící ze solidarity s palestinským hnutím, které teroristické skupiny na domácí scéně poškozovaly. Pokusy o praktickou spolupráci skončily vždy velmi brzy neúspěchem, ať už se jednalo o spolupráci s palestinskými a západoevropskými teroristickými hnutími či východoněmeckou Stasi. Organizace tak byly nuceny vyhledávat stále nové zahraniční partnery.

Mezinárodní aspekty ovšem nelze od ostatních rysů terorismu třetí vlny zcela oddělit. Bez vlivu na ideologii a strategii, který měl jednoznačně mezinárodní charakter,

by teroristické skupiny ve stejné podobě ani nemohly vzniknout. Mezinárodní propojení jim také poskytla řadu taktických výhod. Teroristé hojně využívali možnosti získat vojenský výcvik v zahraničí či se na bezpečných místech ukrýt. Nelze tedy s naprostou jistotou tvrdit, že kratší trvání třetí vlny moderního terorismu bylo způsobeno zejména jejím mezinárodním charakterem. S koncem studené války a rozpadem Východního bloku ale přišly levicové teroristické organizace o poslední zbytky legitimacy a ozbrojený revoluční boj v Západní Evropě zřejmě ztratil svůj smysl. Přesvědčivé vysvětlení kratšího trvání třetí vlny terorismu by si vyžádalo analýzu všech relevantních faktorů, zejména pak analýzu vývoje mezinárodně-politické situace, a může být tématem dalšího výzkumu. Z dlouhodobého hlediska ale mezinárodní aspekty k selhání německých teroristických skupin třetí vlny významně přispěly.

Summary

This bachelor thesis deals with the influence of international aspects on the activities of three German terrorist groups: Red Army Faction (RAF), Revolutionary Cells (RZ) and Movement 2 June. It focuses mainly on the RAF, as it represents the most important part of the German left-wing terrorist movement.

The theoretical background of the thesis is provided by David Rapoport's Wave theory, which divides the history of modern terrorism into four separate waves: the anarchist wave, the anti-colonial wave, the new left wave and the religious wave. The three terrorist groups mentioned above are typical representatives of the new left wave. Whereas the first two waves lasted both for 40 years and the last one is still in progress, Rapoport considers the new left wave to be the only one to last only 20 years. He argues that this was a consequence of dependence of this wave on unreliable international connections. Therefore, the aim of the thesis is to analyze the role of international aspects in the activities of German left-wing terrorist groups and explain, whether they had a positive or a negative impact.

The Revised Academic Consensus Definition of Terrorism by Alex Schmid is used to identify the key elements of studying terrorism. These elements are then divided into three main categories: ideology, international cooperation, and strategy and tactics. Every category is analyzed in a separate chapter organised in chronological order.

The results of the analysis are supportive of Rapoport's hypothesis, that international links largely contributed to the failure of the terrorist groups of the third wave. Many of their actions were mainly motivated by political sympathy to foreign freedom fighters. Support for Palestinian movement resulted in antisemitism, which discouraged a large part of German society from supporting the terrorists.

The actual international cooperation was marked by unresolved disputes with foreign partners. Although the German organizations gained a short-term tactical advantage thanks to their foreign partners, the cooperation repeatedly led to failure. The most successful partnership developed between the RAF and the French Direct Action during the 1980s, but it was disbanded again after two years and no other partnership was formed after that.

Thus, the thesis proves that international links had a largely negative impact on German terrorist organizations of the new left wave, although they provided them with short-term advantages.

Seznam použité literatury

Odborné publikace

Aust, Stefan. *Der Baader Meinhof Komplex*. München: Wilhelm Goldman Verlag, 2010.

Daňková, Šárka. *RAF – Frakce Rudé armády*. Praha: Lidové noviny, 2006.

Die Früchte des Zorns: Texte und Materialien zur Geschichte der Revolutionären Zellen und der Roten Zora. Berlin: Edition ID-Archiv, 1993.

Dietl, Wilhelm, Hirschmann, Kai, Tophoven, Rolf. *Das Terrorismus-Lexikon: Täter, Opfer, Hintergründe*. Frankfurt am Main: Eichborn Verlag, 2006.

Nitsch, Holger. *Terrorismus und Internationale Politik am Ende des 20. Jahrhunderts*. München: Inaugural – Dissertation im Fachbereich Politische Wissenschaft der Ludwig-Maximilian-Universität München, 2001.

Pflieger, Klaus. *Die Rote Armee Fraktion - RAF – 14. 5. 1970 bis 20. 4. 1998*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2007.

Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF. Berlin: ID-Verlag, 1997.

Schiller, David Thomas. *Palästinenser zwischen Terrorismus und Diplomatie*. München: Bernard & Graefe, 1982.

Schneckener, Ulrich. *Transnationaler Terrorismus: Charakter und Hintergründe des „neuen“ Terrorismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2006.

Schweizer, Stefan. *Rote Armee Fraktion: Ideologie und Strategie im Wandel*. Bremen: Europäischer Hochschulverlag, 2009.

Stohl, Michael. *The politics of terrorism*. New York: Dekker, 1979.

Von Baeyer-Katte, Wanda, Claessens, Dieter, Feger, Hubert, Neidhardt, Friedhelm. *Analysen zum Terrorismus 3: Gruppenprozesse*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1982.

Odborné články

Daase, Christopher. „Die RAF und der internationale Terrorismus: Zur transnationalen Kooperation klandestiner Organisationen.“ In *Die RAF und der linke Terrorismus*, ed. Wolfgang Kraushaar, 905–931. Hamburg: Hamburger Edition, 2006.

Gierds, Bernhard. „Das Konzept Stadtguerilla.“ In *Die RAF und der linke Terrorismus*, ed. Wolfgang Kraushaar, 248–261. Hamburg: Hamburger Edition, 2006.

Herf, Jeffrey. „An Age of Murder: Ideology and Terror in Germany.“ *Telos* 144 (podzim 2008): 8–37.

Jander, Martin. „Differenzen im antiimperialistischen Kampf: Zu den Verbindungen des Ministeriums für Staatssicherheit mit der RAF und dem bundesdeutschen Linksterrorismus.“ In *Die RAF und der linke Terrorismus*, ed. Wolfgang Kraushaar, 696–713. Hamburg: Hamburger Edition, 2006.

Kraushaar, Wolfgang. „Antizionismus als Trojanisches Pferd.“ In *Die RAF und der linke Terrorismus*, ed. Wolfgang Kraushaar, 676–695. Hamburg: Hamburger Edition, 2006.

Rapoport, David C. „The Four Waves of Rebel Terror and September 11.“ *Anthropoetics* 8, č. 1 (jaro/léto 2001). Staženo 12. 5. 2014. <http://www.anthropoetics.ucla.edu/ap0801/terror.htm>.

Robinson, Thomas Skelton. „Im Netz verheddert: Die Beziehungen des Bundesdeutschen Linksterrorismus zur Volksfront für die Befreiung Palästinas (1969–1980).“ In *Die RAF und der linke Terrorismus*, ed. Wolfgang Kraushaar, 828–924. Hamburg: Hamburger Edition, 2006.

Schmid, Alex. „The Definition of Terrorism.“ In *The Routledge Handbook of Terrorism Research*, ed. Alex Schmid, 39–99, 86–87. London: Routledge, 2011.

„Workpackage 3, Deliverable 4: Defining Terrorism.“ *Transnational Terrorism, Security & the Rule of Law*, 1. 10. 2008. Staženo 12. 5. 2014. <http://www.transnationalterrorism.eu/tekst/publications/WP3%20Del%204.pdf>.

Primární prameny

Rote Armee Fraktion. „Die Rote Armee aufbauen. Erklärung zur Befreiung Andreas Baaders vom 5.6.1970.“ In *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, 24–26. Berlin: ID-Verlag, 1997.

Rote Armee Fraktion. „Bombenanschlag auf das Hauptquartier der US-Armee in Europa in Heidelberg. Erklärung vom 25.5.1972.“ In *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, 147. Berlin: ID-Verlag, 1997.

Rote Armee Fraktion. „Die Aktion des Schwarzen September in München. Zur Strategie des antiimperialistischen Kampfes, November 1972.“ In *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, 151–177. Berlin: ID-Verlag, 1997.

Rote Armee Fraktion. „Erklärung zur Sache. Die Gefangenen aus der RAF Andreas Baader, Gudrun Ensslin, Ulrike Meinhof und Jan-Carl Raspe am 13.1.76.“ In *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, 198–264. Berlin: ID-Verlag, 1997.

Rote Armee Fraktion. „Guerilla, Widerstand und antiimperialistische Front. Mai 1982.“ In *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, 291–306. Berlin: ID-Verlag, 1997.

Rote Armee Fraktion. „Die revolutionäre Front aufbauen. 1986.“ In *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, 361–369. Berlin: ID-Verlag, 1997.

Rote Armee Fraktion. „Anschlag auf das Hauptquartier der US-Army in Frankfurt/M.. Erklärung vom 14.5.1972.“ In *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, 145. Berlin: ID-Verlag, 1997.

Rote Armee Fraktion. „Bombenanschlag auf das Hauptquartier der US-Armee in Europa in Heidelberg. Erklärung vom 25.5.1972.“ In *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, 147–148. Berlin: ID-Verlag, 1997.

Rote Armee Fraktion. „Das Konzept Stadtguerilla. April 1971.“ In *Rote Armee Fraktion: Texte und Materialien zur Geschichte der RAF*, ed. Martin Hoffmann, 27–48. Berlin: ID-Verlag, 1997.